

Türk Edebiyatında Şathiye Geleneği ve Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun Şathiyeleri

Mehmet Çelik*

Türk Edebiyatında Şathiye Geleneği ve Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun Şathiyeleri

Şathiye, tasavvufi konuları mizahlı bir biçimde işleyen, coşku hâlinde söylenen bir şiir türüdür. Türk halk edebiyatında bu türde birçok şiirler söylenmiştir. Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimi, Hacı Bayram, Pir Sultan Abdal, Abdal Musa bu konuda akla gelen ilk isimlerdir. Bedri Rahmi Eyuboğlu, bu gelenekten faydalanaarak Cumhuriyet'ten sonra bu şiir türünü devam ettirir. Şathiyelerinde Tanrı'yı sorgular. Fakat neticede o da çoğu şairler gibi Tanrı'ya sığınmayı ihmal etmez.

Anahtar Kelimeler: Türk edebiyatı, Şathiye, Bedri Rahmi Eyuboğlu, gelenek

Şathiye Tradition in Turkish Literature and the Şathiyes of Bedri Rahmi Eyuboğlu

Şathiye is kind of poetry that handles different subjects of Islamic mysticism with a sense of humor, and read with exuberance. Various poems of this kind have been written in Turkish Folk Literature. Yunus Emre, Kaygusuz Abdal, Nesimi, Hacı Bayram, Pir Sultan Abdal, and Abdal Musa are the first important figures that remind this tradition to readers. Bedri Rahmi Eyuboğlu, making use of this tradition, keeps on witting *Şathiyes* after Turkish Republic. In his *Şathiyes*, Eyuboğlu questions the presence of God. But, in the end, like many other poets, he does not neglect to yields in God's sovereignty.

Key Words: Turkish Literature, *Şathiye*, Bedri Rahmi Eyuboğlu, tradition

* Yard. Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi.
mcelik@bahcesehir.edu.tr

Türk edebiyatı Tanzimat'tan sonra roman, tiyatro, gazete, makale gibi yeni edebî türlerle tanışırken edebiyatımızda önemli bir ağırlığı olan şiir türü de bu değişimden etkilenir. Muallim Naci, Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamit gibi devrin tanınmış şair ve yazarları şiirimizde yeni konu, tema ve şekilleri bu dönemden sonra denemeye başlarlar. Servet-i Fünûn Dönemi'nde Tevfik Fikret, Cenap Şahabettin gibi önemli şairler, şiirde görülen yenilikleri etkili ve estetik boyutlarıyla sürdürürler.

Tanzimat'tan sonra Türk şiirinde başlayan yenilikler, Cumhuriyet döneminde zenginleşen konu, tema ve yeni şekiller etrafında varlığını sürdürür. Ancak bu dönemde Türk şiirinin esin kaynağı sadece batı değildir. Yahya Kemal Beyatlı, Mehmet Akif Ersoy, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ömer Bedrettin Uşaklı ve daha birçok şair ve yazarlarımız bunun yanında geleneksel şiirimizden; Halk şiiri, Tasavvuf şiiri ve Divan şiirinden de faydalanırlar.

Cumhuriyet döneminde geleneksel şiirimizden faydalanan şairlerimizden birisi de Bedri Rahmi Eyuboğlu'dur.¹ Biz bu yazımda edebiyatının önemli türlerinden şathiye'nin Bedri Rahmi Ebüboğlu'daki etkilerini araştırmaya çalışacağız. Ancak buna geçmeden önce şathiye türü ve geleneği ile ilgili bir giriş yapmayı faydalı umuyoruz.

Şathiye tasavvufi edebiyatın önemli bir türüdür. Dudaklarda bir tebessüm uyandırmak manasıyla söylenen manzumeler hakkında kullanılan bu tabirin sözlük manası, "üzerinde benlik ve dava kokusu bulunan söz" anlamına gelmektedir.² Genellikle dinin zahiri hükümlerine aldırış etmeyen ya da bu hükümleri hafife alan hükümler barındırır. Mansur'un "Ene'l-hak" (ben halık'ım)sözü en ünlü ve en bilinen şathiyelerin başında gelir. Cüneyd-i Bağdadi'ye nispet olunan "Cübbemin altında Allah'tan başka kimse yoktur" sözü de oldukça yaygın şekilde bilinen şathiyelerdendir.

Şathiye şairi, Tanrı ile şakalaşırçasına ya da hasbihal edercesine konuşur. Tasavvufi görüşler bu tür şiirlerde oldukça alaylı ve şaşırtıcı bir tarzda, 'cehennem',

¹ Ressay, şair ve yazar olan Bedri Rahmi Eyuboğlu, 1911 yılında Giresun-Görelde doğdu. 1975 yılında İstanbul'da öldü. Güzel Sanatlar Akademisi'nde başlayan resim öğrenimini Paris'te sürdüren Eyuboğlu, daha sonra Türkiye'ye döndü ve ölümüne kadar Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders verdi. Yerel yaşama ilişkin gözlemlerini, yazma, kilim gibi yerel kültürel değerlerdeki malzemeye buluşturarak tablolarına yansıttı. Akademiye girdiği yıl beş arkadaşı ile "D Grubu"nu kuran Eyuboğlu, ilk şiirlerine *Muhit* dergisinde başladı. Halk kaynağından beslenen sanat anlayışı şiirlerinin de temeli oldu. Şiirlerinde, masallardan, söylencelerden, türkülerden yararlanarak, doğa tutkusunu, insan sevgisini, yaşama sevincini, toplumsal sorunları yansıttı. Yazıları, Tezek (1975), *Değişik* (1975), *Resme Başlarken* (1977) adlı kitaplarda toplandı. Şiirleri *Dol Bakır Dol* kitabında toplandı (1974). (bk. http://www.siiir.gen.tr/siir/biyografi/bedri_rahmi_eyuboglu.htm; İhsan Işık, *Şairler Ve Yazarlar Sözlüğü*, 1998, s. 249)

² Bkz. "Şath", Tahsin Yazıcı, MEB *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, 1997, s. 350-351; "Şath", "Şathiyyat", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB, c. III, 1993, s. 310-311; Prof. Dr. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İst. 1991.

‘varlık’, ‘azap’ vb. daha çok dinî konular etrafında tartışılır. Kimi zaman teslimiyete varan bu şiirler kimi zaman da düpedüz isyana kadar gidebilmektedir.³

Tasavvufun etkisi altında gelişen ve Arap, Fars edebiyatlarında da önemli bir yeri olan şathiyenin Türk edebiyatında ilk defa hangi şair tarafından yazıldığı belli değildir. Ancak Fuat Köprülü, Mevlana'nın Divan-ı Kebir'inde yer alan çok az sayıdaki Türkçe şiirin şathiyeye unsurlarını barındırdığını söyler.⁴ Yine bu dönemde Yunus Emre'nin bu konuda güzel örnekleriyle karşılaşmak mümkündür. Onun;

“Ya ilahi ger sual etsen bana

Bu durur onda cevabım uş sana”

beytiyle başlayan şathiyesinde Hz.Adem'in Cennet'ten kovulması, kader, insan yaratılışı, sırat köprüsü, günah ve sevabın tartısı (mizan), ölüm ve tekrar dirilmek gibi konular Tanrı'yla hasbıhal edercesine ve serzenişte bulunurcasına işlenir.

“Gelmeden dedin hakıma kem diye

Doğmadan dedin asi Adem diye

...

Ben mi düzdüm beni sen düzdün beni

Pür ayıp niçin yarattın ya gani

...

Kıl gibi köprü yaparsın geç diye

Geçuben Kevser şarabın iç diye

Kıl gibi sıratın Adem mi geçer

Ya üzülür ya dayanır ya uçar

...

Terazi kurdun günahım tartmaya

Kast edersin beni oda atmaya

Terazi ona gerçek bakkal ola

Ya bezirgan tacir ü atar ola

...

Sen basırsın hod bilirsin halimi

Pes ne hacet tartasın amalimi

³ S. Kemal Karaalioğlu, *Türk Şiir Sanatı*, İst. 1980, s. 156

⁴ Ord. Prof. Dr. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ank. 1991, s. 235

...

Geçmedi mi intikamın öldürüp
Çürütüp gözüme toprak doldurup”⁵

Yukarıda söylediğimiz biçimiyle bu hasbıhal kimi zaman Tanrı’ya sığınmakla son bulur. Yunus Emre’de bazı parçalarını aldığımız şiirin sonunda şair Tanrı’ya sığınarak şöyle der:

“Olmasın bizden sana ayruk cevab
Söz budur va’llahü a’leme bi’s-sevab”

Şathiyenin diğer temsilcisi Kaygusuz Abdal’dır. Onun “Yücelerden yüce gördüm” diye başlayan meşhur şathiyesi vardır. Fuad Köprülü, Kaygusuz Abdal’ın bu şiiri Yunus Emre’yi taklit ederek yazdığını söyler.⁶ Bu şiirinde Kaygusuz Abdal’ın Tanrı-kul ilişkisine dair sorular sorarak, dini bir çok akideyi hafife aldığını görürüz.

“Yücelerden yüce gördüm

Erbapsın sen koca Tanrı

Alem okur kelim ile

Sen okursun hece Tanrı

Asi kullar yaratmışsın

Varsın şöyle dursun deyu

Onları koymuş orada

Sen çıkmışsın uca Tanrı

Kıldan köprü yaratmışsın

Gelsin kullar geçsin deyu

Hele biz şöyle duralım

Yiğit isen geç a Tanrı

Kaygusuz Abdal yaradan

Gel içegör şu cür’adan

Gezelim bilece Tanrı”⁷

⁵ Dr. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Ank. 1991, s. 271-273

⁶ Köprülü, *a.g.e.*, s. 340

⁷ İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, c. I, Ank. 1998, s. 219

Alevi-Bektaşî edebiyatında son derece yaygın bir yansıması olan şathiye türünü işleyen diğer şairlerden Nesimi'yi, Hacı Bayram'ı, Azmi Dede'yi, Pir Sultan Abdal'ı, Abdal Musa'yı sayabiliriz.⁸

Nesilden nesile tasavvufî neşve ile aktarılan şathiye geleneğinin Cumhuriyet dönemi Türk şairlerinde de sürdüğünü görmekteyiz. Bu geleneği sürdüren şairlerden birisi de yukarıda değindiğimiz gibi B. Rahim Eyuboğlu'dur. Eyuboğlu şiirinde halk edebiyatının motiflerini kullanırken diğer taraftan saz şairlerinin söyleyişlerini sürdüren bir eda içerisinde. Serbest vezinle yazmasına rağmen onun şiirinde Türk şiirinin geleneksel unsurları, varlığını hep sürdürme gelmiştir. "Yunus Emre'ye Selam" ve "Pir Sultan" ile ilgili şiirleri, gelenekle bağını devam ettiren önemli örneklerdir.

Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiir kitaplarından birinin adı "Yaradana Mektuplar" adını taşımaktadır. İsminden başlamak üzere şairimizin şathiye geleneğine bağlı olarak Tanrı ile farklı bir diyaloga girmekte olduğunu görürüz. Bu kitapta yer alan 'Birinci Mektup, İkinci Mektup, Dördüncü Mektup ve Beşinci Mektup' şiirleri ile 'İstida, İkinci İstida, Ne Mümkün Bahçeler Dolusu, Sıkı Tutunun Günahlarım', 'Tuz' kitabında yer alan 'İnsan Kasidesi', sağlığında yayımlanmamış şiirleri arasında yer alan 'Yakarış', 'Karadut' kitabında yer alan 'Çıkmaz' şiirleri bütünüyle şathiye tarzındadır.⁹

Bedri Rahmi Eyuboğlu, yukarıda adını zikrettiğimiz 'Yaradana Mektuplar'ın ilkinde, Tanrı'yla diyaloga girerken, varlığı sorgulamaya dış alemde başlar. Bu şiirde göze çarpan ilk vurgu varlığa rağmen 'gönül darlığı'dır.

Dikkat edildiğinde sorgulamaya konu olan nesnelere belli bir sıra takip edilerek şiirdeki yerlerinin aldıklarının görürüz. Şair, bunu adeta yukarıdan aşağıya ya da en uzaktan en yakına doğru bir seyir içerisinde sıralar. Yıldızlardan başlayan yakınma ve hoşnutsuzluk, yakınlaşarak güneşe, oradan denizlere, dağlara, gemilere, saksıdaki karanfile, buğday başağına kadar iner. Bu seyrin büyükten küçüğe yapıldığını söyleyebiliriz. Sıralanan bu varlıkların değişmez monotonluğu şairde gönül darlığına dönüşür:

"Yıldızların çivilediğin yerdeler

...

Denizlerin senin elinle doldurduğun kasede çalkalanmaktadırlar

...

⁸ Bkz. İsmail Özmen, age.; *Türk Dili Ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. III, Dergah, İst. 1997, s. 131-132

⁹ İncelememiz, Bilgi Yayınevi'nde *Dol Karabakır Dol* adıyla çıkan *Bedri Rahmi Eyuboğlu, Bütün Eserleri* (I, Ank. 1985), çalışmasına dayanmaktadır. Bu eserde, Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiir kitapları M. Hamdi Eyuboğlu tarafından bir araya getirilmiş, sağlığında yayımlanmayan ve Batı dillerine çevrilen şiirleri de eklenmiştir. İncelememizdeki sayfa numaraları bu kitaba aittir.

Dağların bizim ayağımıza bol geldi

...

Biz ölen ağaçları yontup

Gemilerimize direk yaparız

Bizim canlarımızı alan acep onlarla ne yapar” (*Dol Karabakır Dol*, s.13)

Sıralanan somut varlıklardan sonra soyut düşünceye, yani ölüm düşüncesine varan şairimiz, Tanrı’yı üstü kapalı bir biçimde eleştirir. Ölüm düşüncesi ölüm sonrası belirsizliği ile birleştirildiğinde ortaya bir “muamma” çıkar ve ölüm, buna bağlı olarak da kasvete dönüşür. Bu kasvet bilinmezliğin kasvetidir:

“Yedi kat yerin dibinde hep aynı muamma aynı kasvet aynı hüznün”

‘İkinci Mektup’ta sorgulanan kavram yine bilinmezliktir. B. Rahmi Eyuboğlu cennet ve ölüm kavramlarından hareketle Tanrı ile “pazarlığa” tutuşur. Onun istediği şey Tanrı’nın kutsal kitaplarda övdüğü, tasvir ettiği cennet değildir. O, Tanrı’nın insanı niçin öldürdüğünü bilmek ister. Yani Tanrı’nın cennetini, cennetteki mutluluğu istemez. O, toprağa bağlı kalmak ve sonsuzca yaşamak ister. Onu ölüme ya-nıştıracak tek şart Tanrı’nın ona sırlarını aşıkaretmesidir.

“Pazarlık etmek istiyorum

Hiç olmazsa, son nefeste, eğer kulağıma söyle

Sırrımı ver, canımı al. Sırrımı ver. canım helal!

Söylemezsen haram olsun yirmi tırnağım yakanda

Bunu hatırlatıp dursun” (*Dol Karabakır Dol*, s. 15)

Üçüncü Mektup’ta yeryüzündeki adaletsizlikten duyulan hoşnutsuzlukla başlayan;

“Al gözüm seyreyle

Hep aynı hikaye

Mahpusa mendil kadar bir gök parçası

Şaire gökleri tımar için bir kaşağı” (*Dol Karabakır Dol*, s. 17)

dizeleriyle sürdürülen yakınma, tıpkı Yunus Emre ve Kaygusuz Abdal’ın şathiyelerinde görünen cennet’ten kovulma mitosuna dönüşüverir. Şairin sıkıntısı Adem’den bu yana hiçbir şeyin değişmediğine inanmasından kaynaklanır:

“Hep aynı hikaye

Yine aynı Adem

Yine aynı Havva

Yine aynı armut

Kalanlara yasin

Gidenlere mevlüt” (*Dol Karabakır Dol*, s. 18)

İlk üç mektuptaki sıkıntı, kasvet, sorgulama, hoşnutsuzluk ‘Dördüncü Mektup’ şiirinde ‘Ben Senin Hayranınam’ alt başlığı ile ironik bir yön kazanır:

“Ben Senin Hayranınam

Işık gibi südün

İnsan gibi dölün

İsa gibi kulun

Kur’an gibi dinin var

Ben senin hayranımım

...

Bu can azat

Beni cennet kapısında gözet

Senden bana kalan dünya

Benden sana kalan ahret

Ben senin hayranınam” (*Dol Karabakır Dol*, s. 20)

‘Beşinci Mektup’, ‘Kendi Kendimi Yaratsaydım’ alt başlığını taşır. Diğer şiirlerinde varlıklardan hareketle bilinmezci bir kasvete, anlayamamanın ve beğenmemenin verdiği bir isyana, oradan da alaya varan Eyuboğlu, son mektupta duygusal olarak beğenmediği hayata karşı alternatif bir varsayım geliştirmek istediğini görürüz.

“Kendi çamuruma kendi katsaydım

Kendimi kendim yaratsaydım...” (*Dol Karabakır Dol*, s. 21)

Bu şarta bağlı olarak şair şu unsurları geliştirir:

1. Ağrılarımı yakalayıp bellerinden
Şüphelerimi tutup ellerinden denize atardım
2. Sevgilimi gördüğüm yerde kişner
Sevmediklerime basardım çiftiyi
3. Takvimden asırları siler, yılları süpürür
Günleri azad eylerdim
4. Uçan bulutları durdururdum
5. Ne senin bir köşe cehennemindin
Ne bir mahur beste cennetinden! (*Dol Karabakır Dol*, s. 22)

‘İkinci İstida’ şiirinde Tanrı’yla konuşulan konular, insan hayatına Tanrı’nın koyduğu sınırlar ve yasaklar ile buna bağlı olarak da günah kavramıdır. Şairimiz, adeta meyvelere konup onları “delik deşik” eden Yusufçuk Kuşu kadar serbest olmak arzusundadır. Fakat onun özgürlüğü Tanrı’nın günah duvarına çarpılmaktadır. Tanrı’nın sorgulamasına maruz kalmak şairimizi isyana sevk eder.

“Yusufçuk Kuşu incir ağacına kondu
Balları damlayan incirleri delik deşik etti
Sonra metelik vermeden çekip gitti
Ben de incirlere uzanacak oldum
Kıyametler koptu
Altın teraziler kuruldu.

...

Çilekleri hakle derken bana mı sordun
Beni rezil rüsvay etme Tanrım
Ben bir misafir kulunum
Kölen değil, kölen değil!” (*Dol Karabakır Dol*, s. 24)

Eyuboğlu, alternatif varsayımlara varsa da, sorumluluktan kurtulmak istese de yine ölümü kabullenmekte zorluk çeker. Onda ölümün sebebini, başka bir deyişle Tanrı’dan hesabını sormak sabit bir fikir haline dönüşmüştür. Tanrı’nın ayetleri bile ona ölümü sevimli göstermemiştir. B.Rahmi Eyuboğlu ‘Ne Müm-kün’ şiirinde ölümden meleklerin bile korktuğunu söyler:

“Ölüme kardeş gibi ısınmak istediler

...

Ne mümkün ölüme ısınmak ne mümkün!...
Toprağa değer değmez taş kesildi sureler
Dili tutuldu ayetlerin
Çil yavrusu gibi dağıldı ilahiler
Ve korkularından
Krepdöşenden donlarına işediler
Tombul parmakları kınalı nankör melaikeler.” (*Dol Karabakır Dol*, s. 26)

Bu korku, bu endişe, isyan ve sonrasındaki çözümsüzlük B. Rahmi’yi üç noktaya götürür:

1. Unutmaya çalışmak
2. Aldırmazlık
3. Haz almak ve bilmemezlik

B. Rahmi ‘Bahçeler Dolusu’ şiirinde çelişkiler barındıran evreni anlayamayınca Tanrı’ya çocuk unutkanlığı vermesi için çağrıda bulunur:

“Yarab!

Gökyüzünde bir yerde saklı çocukluğumuz

Dokunma nasılsa unutmmuşuz

Senin sırrın

Bizim çocukluğumuz.” (*Dol Karabakır Dol*, s. 47)

“Sıkı Tutunun Günahlarım” şiirinde ise adeta günahattan pişmanlık duymamanın hazzı ya da mutluluğu içerisinde şair aldırmazlığa varmıştır.

“Allah izin verirse bir gün

Büyük meydanların birinde

Topunuzu azat edeceğim” (*Dol Karabakır Dol*, s. 58)

‘Çıkılmaz’ şiirinde, şiirin adından anlaşılacağı üzere şair bu meselelerin çözümsüzlüğüne artık inanmıştır. Tanrı’yla olan diyalogunu sürdürse de artık haz almanın, bilmemenin mutluluğu onu daha çok sarmıştır. Bu şiirde Tanrı’ya ‘ey dost’ diye seslenilmesi oldukça manidardır. Tanrı’dan cevap alamaması da adeta onu hayrete düşürür:

“Elmayı dilime

Kadımı gönlüme göre yaratırsın

Sonra bunları cehennem dibine sürer

Beni melül mahzun aratırsın.

...

Sen bütün bunları bilirsin dilin yok

Benim dilim var ey dost

Hiçbir şey bildiğim yok” (*Dol Karabakır Dol*, s. 88)

B. Rahmi Eyuboğlu, şiirlerinde muhatap aldığı Tanrı’ya birçok şey sorduğunu, birçok çelişkiden onu sorumlu tuttuğunu, yakındığını, serzenişte bulunmuştur. Ancak onun zaman zaman insanlardan ve hayattan kaçarak Tanrı’ya sığındığını da eklemek gerekir. Bedri Rahmi ‘Yakarış’ şiirinde ölüm, varlık, korku karşısında anlamsızlığa düşer ve Tanrı’dan imdat bekler. Şair bu şiirinde oldukça çaresizdir.

“Yarabbi ya akıl ver...ya verdiğini al...

Ya bana bir yol göster ya da yerden yere çal...” (*Dol Karabakır Dol*, s. 297)

Bedri Rahmi Eyuboğlu'nun şiirlerinde şekil ve yön değişirse de köklü geçmişe sahip şathiye geleneği bütün canlılığı ile sürmüştür. Şair, tıpkı eski şairler gibi Tanrı'yı muhatap almış, ona sorular sormuş, sorgulamış, yakınmış; fakat neticede eski şairlerin yaptığı gibi ona sığınmayı da ihmal etmemiştir.